

dr hab. Anna Wodzińska

Centrum Archeologii Śródziemnomorskiej Uniwersytetu Warszawskiego

Wydział Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego

Kair, dn. 19.12.2021

RECENZJA

Dorobku naukowego dr. Bartłomieja Lisa

i jego rozprawy habilitacyjnej w postaci osiągnięcia naukowego pt.:

*Ceramika w kontekście społecznym, ekonomicznym i politycznym. Analizy procesu
wytwórczego oraz funkcji naczyń jako źródła do poznania społeczeństw Grecji
późnej epoki brązu*

Przedstawienie sylwetki kandydata i jego dorobku naukowego

Dr Bartłomiej Lis należy do wąskiego międzynarodowego grona badaczy zajmujących się archeologią egejską, gdzie ma już bardzo ugruntowaną pozycję. Pozycja ta jest poświadczona udziałem w międzynarodowych projektach terenowych na terenie Grecji i samodzielnym opracowywaniem materiałów pozyskanych w trakcie prac tych projektów. Brał udział w trzech zagranicznych (dla University of Toronto i University of Victoria) projektach na terenie Grecji, gdzie pracował jako specjalista od ceramiki.

Jego ważne miejsce w czołówce naukowców zajmujących się archeologią egejską poświadczane jest także jego pracą w charakterze eksperta oceniającego wnioski grantowe, na terenie Polskie, ale przede wszystkim w innych krajach – Izraelu, Austrii i na Łotwie. Należy tutaj szczególnie pokreślić jego udział, jako eksperta, w pracach European Research Council (ERC) – najbardziej prestiżowej instytucji przydzielającej granty badawcze na terenie Europy.

Habilitant sam jest bardzo aktywny na polu pozyskiwania grantów na własne badania, między innymi w ramach środków przyznawanych przez NCN, MNiSW. Do tej pory uzyskał

finansowanie ośmiu projektów, w tym trzech jeszcze przed doktoratem. Na tle innych grantów należy szczególnie pokreślić jego ostatni projekt, który w 2020 roku uzyskał finansowanie przez NCN, na bardzo wysoką sumę 2,5 miliona złotych.

Po doktoracie odbył trzy staże naukowe w Atenach – w tym dwa w Amerykańskiej Szkole Studiów Klasycznych w Atenach w latach 2016/2017 i 2020, i ostatnio w Laboratorium Fitch przy Brytyjskiej Szkole Archeologii w Atenach, który był finansowany z grantu indywidualnego w programie Marie Skłodowska-Curie Actions.

Jest aktywnym recenzentem artykułów przysyłanych do prestiżowych czasopism naukowych. Jest również redaktorem pomocniczym w *Aegean Archaeology* od 2006 roku, a w latach 2012–2014 także w *Archaeologia Polona*.

W okresie pomiędzy obroną rozprawy doktorskiej i złożeniem dokumentów w postępowaniu habilitacyjnym dr Lis wziął udział w 15u międzynarodowych konferencjach o dużej naukowej randze. Przedstawiał tam wyniki swoich badań nad egejskimi naczyniami ceramicznymi, które stanowią podstawę jego pracy naukowej.

Oprócz ośmiu opracowań zgłoszonych jako osiągnięcie będące podstawą postępowania habilitacyjnego Bartłomiej Lis napisał jeszcze 16 tekstów – różnie publikowanych, w monografiach zbiorowych i prestiżowych czasopismach. Do tej listy należy dodać jeszcze dwa artykuły, które autor wydał jeszcze przed doktoratem.

Dr Lis odznacza się niezwykle konsekwencją w budowaniu swojej kariery naukowej. Jego aktywność terenowa, opracowania materiałów archeologicznych, publikacje a także staże i stypendia w międzynarodowych ośrodkach badawczych wskazują na przemyślane planowanie i odpowiednio skrupulatne budowanie własnej marki.

Wg aktualnego wykazu Google Scholar jego prace cytowano 220 razy, co daje mu wysoki współczynnik cytowania na poziomie 9 (h-indeks i 10-indeks), na podstawie 25u prac. Liczba publikacji mogłaby wydawać się skromna zważając na długość aktywności naukowej habilitanta. Jednakże wszystkie wydane teksty są bardzo starannie przygotowane, w przemyślanych, przede wszystkim w bardzo prestiżowych, miejscach.

**Przedstawienie i ocena merytoryczna osiągnięcia naukowego przedstawionego jako
podstawa postępowania habilitacyjnego**

Dr Bartłomiej list zgłosił osiem prac, które stanowią osiągnięcie naukowe będące podstawą postępowania habilitacyjnego. Publikacje te bardzo dobrze wpisują się w jeden temat badawczy precyzyjnie zakreślony przez habilitanta w tytule jego osiągnięcia naukowego (*Ceramika w kontekście społecznym, ekonomicznym i politycznym. Analizy procesu wytwórczego oraz funkcji naczyń jako źródła do poznania społeczeństw Grecji późnej epoki brązu*) i bardzo sprawnie opisany w jego autoreferacie.

Osiągnięcie naukowe

Osiem zgłoszonych prac na pierwszy rzut wydaje się wydaje się posunięciem niemożliwym do pozytywnego podsumowania. Ale po ich lekturze można dobitnie stwierdzić, że całość jest bardzo dobrze przemyślana z zastosowaniem odpowiedniej metodologii, z podaniem adekwatnych wniosków końcowych. Jeżeli mielibyśmy trzymać się wartości liczbowych, to po podsumowaniu wszystkie teksty dają nam 290 stron łącznie z bibliografią i materiałem ilustracyjnym. Tak przedstawione osiągnięcie mogłoby stanowić obszerne opracowanie książkowe.

1. Lis, B. i T. Van Damme 2020. *From Texts and Iconography to Use-Wear Analysis of Ceramic Vessels: Investigating a Mycenaean Handwashing Custom and Its Changing Social Significance*, *Journal of Mediterranean Archaeology* 33 (2): 185–210

To praca, która powstała przy współpracy z T. Van Damme’em, który deklaruje że jest współautorem na poziomie pomysłu badawczego i formułowania hipotez badawczych. Po lekturze tekstu widać, że obaj panowie są równoprawnymi współautorami i ich indywidualny wkład można traktować na równi.

Pracę można uznać za interdyscyplinarną, gdy weźmiemy pod uwagę badania ceramiki – form i śladów użytkowania; i opracowania tekstowe w odniesieniu do zwyczaju mycia rąk i jego znaczenia społecznego. Całość wykazuje odwagę badawczą twórców i ich szeroko zakrojone wielopoziomowe myślenie.

2. Lis, B., E. Kiriati, A. Batziou, i Š. Rückl 2020. *Dealing with the Crisis: Mobility of Aeginetan-Tradition Potters around 1200 BC*, *Annual of the British School at Athens* 115: 269–327

Ta obszerna praca to wynik współpracy czterech autorów, jednakże to dr Bartłomiej Lis był pomysłodawcą badań nad pracą garncarzy z wyspy Egina i autorem hipotezy badawczej zakładającej mobilność tych wytwórców w późnej epoce brązu.

To projekt o dużym rozmachu, który obejmował badania materiału pochodzącego z wielu stanowisk archeologicznych, między innymi z Tesalii i Beocji (w tym z różnych okresów). Prace te bazują na analizach petrograficznych, które pokazały że naczynia do gotowania były bardzo ważnym elementem życia codziennego mieszkańców Grecji lądowej, jak i wyspiarskiej. Szczególnym popytem cieszyły się garnki wytwarzane najprawdopodobniej przez wędrownych garncarzy z wyspy Egina, którzy tworzyli naczynia w znany sobie sposób ale przy użyciu lokalnych glin.

Szeroko zakrojone prace wymagały precyzyjnego przygotowania projektu opartego o dobre relacje pomiędzy współautorami, a także uzyskania dostępu do materiału pochodzącego z bardzo wielu stanowisk. Ale tylko tak poprowadzony projekt mógł zakończyć się sukcesem, w oparciu o bardzo dużą próbę.

3. Lis, B. 2017. *Foodways in Early Mycenaean Greece: Innovative Cooking Sets and Social Hierarchy at Mitrou and Other Settlements on the Greek Mainland*, *American Journal of Archaeology* 121 (2): 183–217

To samodzielne opracowanie ceramiki, naczyń do gotowania, z kontekstu osadniczego – materiału, który rzadziej podlega badaniom w odróżnieniu do tego pochodzenia funeralnego – zwykle lepiej zachowanego.

Autor postawił bardzo ciekawą tezę badawczą, że wprowadzenie nowych naczyń, i całych ich zestawów, miało znaczenie dla obserwowanej zmiany sposobu przygotowywania pożywienia – bardziej wykwintnego. Taka zmiana miała wpływ na większe zróżnicowanie społeczne. Analiza naczyń poprowadziła do pokazania zmiany żywienia, a to pokazało status społeczny użytkowników naczyń.

4. Lis, B. 2017. *Variability of Ceramic Production and Consumption on the Greek Mainland during the Middle Stages of the Late Bronze Age: The Waterpots from the Menelaion, Sparta*, *Oxford Journal of Archaeology* 36 (3): 243–266

Kolejna praca habilitanta dotycząca materiału ceramicznego w szerokim ujęciu. Dotyczy różnorodności produkcji ceramiki w Grecji lądowej w późnej epoce brązu. To szczegółowy opis stosowanej technologii produkcji naczyń w oparciu o badania petrograficzne użyte w opracowaniu różnych tradycji produkcyjnych.

5. Lis, B. 2016. *A Foreign Potter in the Pylian Kingdom? A Reanalysis of the Ceramic Assemblage of Room 60 at the Palace of Nestor in Pylos*, Hesperia. The Journal of the American School of Classical Studies at Athens 85 (3): 491–536

Praca, która jest bardzo dobrym przykładem na to, dlaczego należy wracać do starych opracowań. Na podstawie ponownej analizy materiału z jednego z pomieszczeń pałacu Nestora w Pylos dr Bartłomiej Lis udowadnia, że pałac był zaopatrywany w ceramikę wytwarzaną przez niemykeńskiego garncarza. Takie badania pokazują nowe, do tej pory niebrane pod uwagę, aspekty społeczne.

6. Lis, B. 2013. *Let's Start From (a) Scratch: New Ways of Looking at Vessels' Function*, Archeologia 61: 7–14

To ciekawa praca, która odnosi się do badań nad funkcją naczyń w oparciu o ślady użytkowania, na podstawie dobrze zachowanych naczyń z dwóch stanowisk. Jedną z form wziętą pod uwagę to duże kadzie, które noszą ślady tzw. *scooping action*. Jedną z prawdopodobnych hipotez przyjętych przez autora zakłada, że kadzie te mogły służyć jako pojemniki do mieszania różnych produktów w procesie przygotowywania pożywienia. Jako archeolog pracujący w Egipcie widzę paralele – duże kadzie z szerokim wylewem znane z kontekstu archeologicznego, ale także z licznych przedstawień grobowych z okresu Starego Państwa, które używano jako naczyń, w których przygotowywano ciasto na chleb. W innych, podobnych w kształcie, ale mniejszych, mieszano produkty w procesie wytwarzania piwa. Piekarnie i browary są znanym elementem egipskiej osady, a ich identyfikacja jest również potwierdzana przez badania archeobotaniczne. Zdaję sobie sprawę z odmienności warunków pracy w Grecji, ale tutaj widziałabym większe odniesienie do analiz archeobotanicznych i archeozoologicznych, które być pomogłyby w uściśleniu, co w opisywanych przez habilitanta naczyniach mogło być konkretnie

przygotowywane. Na pewno jest to temat na osobne opracowanie (mimo zastrzeżeń zgłaszanych przez dr. Lisa w innym miejscu, tj. w artykule zgłoszonym do osiągnięcia pod numerem 8).

7. Lis, B. 2020. *Bronze Age Cooking Vessels*, w: J.C. Wright and M. K Dabney (red.), *The Mycenaean Settlement on Tsoungiza Hill, Nemea Valley Archaeological Project Vol. III*, 853–899

Obszerny tekst, który jest częścią dużego opracowania jednego stanowiska – monografii wieloautorskiej. Dr Lis pisze o różnych tradycjach produkcji naczyń do gotowania, z późnej epoki brązu. To bardzo rozbudowany, skrupulatnie napisany, raport z podziałem na grupy petrograficzne i zakresu ich występowania. W obrębie każdej grupy autor odnosi się do kształtu naczyń, sposobu ich produkcji i zastosowania – tutaj w oparciu o ślady użytkowania, które zachowały się na ściankach naczyń. Całość stanowi unikalną sekwencję garnków znalezionych na jednym stanowisku.

8. Lis, B. 2015. *From Cooking Pots to Cuisine. Limitations and Perspectives of a Ceramic-based Approach*, w: M. Spataro and A. Villing (red.), *Ceramics, Cuisine and Culture*, Oxford, 104–114

Ostatni tekst zaliczony przez habilitanta do osiągnięcia naukowego konsekwentnie dotyczy naczyń do gotowania i sposobu ich użytkowania. Artykuł powstał na podstawie wystąpienia konferencyjnego i jest w zasadzie przeglądem metod, które można zastosować w rozważaniu nad dokładną funkcją garnków. Autor odnosi się do formalnego opisu naczyń, ich formy, także analiz petrograficznych. Pisze również o istotności badań archeobotanicznych i archeozoologicznych, które w paru przypadkach były bardzo pomocne. Zwraca także uwagę na ograniczenia w tak zakrojonych analizach i relacjach pomiędzy różnymi aspektami pozyskanego materiału archeologicznego.

Autoreferat

Autoreferat dr. Lisa dodany do jego dokumentów habilitacyjnych w oparciu o teksty będące podstawą w procesie habilitacyjnym, z pominięciem opisu pozostałych elementów aktywności naukowej, mógłby stanowić osobną publikację podsumowującą określony etap pracy naukowej dr

Lisa. Został podzielony wg kryteriów formalnych, tj. nie koncentruje się na omawianiu poszczególnych artykułów, ale artykuły te stanowią tło do poprowadzenia osobnej narracji.

Tekst autoreferatu został logicznie podzielony na sekcje odpowiadające najpierw procesowi wytwarzania naczyń i ich funkcji w oparciu o kryteria przyjęte wg habilitanta w osiągnięciu naukowym. Taki wstęp pozwolił na omówienie znaczenia ceramiki w społeczeństwie, które ją wytwarzało i użytkowało. Habilitant w swoich analizach poszedł dalej wykorzystując naczynia ceramiczne do zastanawiania się nad organizacją społeczną i formowania się elit, w obecnym zakresie na przykładzie okresu wczesnomykeńskiego. Następnie omawia materiał w kontekście procesu pojawiania się pałaców, ich funkcjonowania i w końcu upadku – i jego znaczenia dla społeczeństwa.

Habilitant jasno pokazuje jak uniwersalnym narzędziem analitycznym może być ceramika. Ceramika kuchenna, w tym ręcznie wykonana jest często pomijana w procesie dokumentacji, a następnie wnioskowania naukowego. Jednak jako materiał masowy ma ogromny potencjał badawczy. Naczynia codziennego użytku mogą lepiej pokazywać zmiany w funkcjonowaniu społeczeństw, co zostało bardzo dobrze uchwycone przez dr. Lisa. Jest to szczególnie ważne w trochę jednak wypaczonym spojrzeniu na ceramikę Grecji, gdy większą uwagę poświęcano naczyniom o dużej wartości estetycznej. Ich obecność jest oczywiście istotna, ale ciągle brakuje zbilansowanego podejścia do wszystkich naczyń, szczególnie w odniesieniu do ich znaczenia społecznego, ekonomicznego, ale także politycznego, co wykazał dr Lis.

Można zauważyć, że habilitant dobrze wpisuje się w ostatnie trendy badań nad ceramiką ma świecie, tj. szczególnie pochodzącą z Egiptu i Azji Zachodniej, gdzie badacze zaczynają doceniać podejście całościowe do materiału ceramicznego jako wyznacznika sposobu funkcjonowania danych społeczeństw i uchwycenia ich zmian w czasie.

Autoreferat zawiera również uwagi habilitanta na temat własnych perspektyw badawczych, bazując przede wszystkim na nowym granie, który uzyskał finansowanie w 2020 roku. Fragment ten jest bardzo zgrabnie ujęty i odwołuje się w dużej mierze do twardych analiz przy pomocy narzędzi stosowanych w naukach ścisłych. Odwołuje się do obrazowania rentgenowskiego, badań petrograficznych (które zresztą dr Lis sam przeprowadza), analiz chemicznych przy pomocy aparatu pXRF. Przenośne aparaty XRF są ciągle udoskonalane i ich czułość może pozwolić na wykazanie większej liczby pierwiastków, szczególnie śladowych, istotnych przy określaniu

miejsca pochodzenia wytworów ceramicznych (ich masy wyjściowej i stosowanej domieszki – jeżeli nie pochodzą z jednej lokalizacji). Zastosowanie aparatury XRF w wydaniu laboratoryjnym jest bardziej dokładne. Ale nie wykluczam wykorzystanie pXRF, przy zachowaniu adekwatnej do niejednorodnego materiału jakim jest ceramika, jako narzędzia do badań nad większym zespołem naczyń, który pozwala na uzyskanie większej próby, a przez to bardziej miarodajne wyniki oparte o analizę statystyczną.

Działalność dydaktyczna i popularyzatorska

Dr Bartłomiej Lis zatrudniony w jednostce badawczej ma bardzo mało sposobności do prowadzenia dydaktyki w instytucjonalny zorganizowany sposób. Mimo to stara się prowadzić różnego rodzaju szkolenia dla studentów, w tym w trakcie prowadzenia terenowych badań archeologicznych z zakresu dokumentacji i analizy naczyń ceramicznych. Prowadzi również zajęcia na temat możliwości ubiegania się o stypendia zagraniczne, a także pozyskiwania odpowiednich środków na prowadzenie własnych badań naukowych.

Habilitant na bieżąco stara się pokazywać swoją pracę także popularyzatorsko.

Uwagi końcowe

Wszystkie prace przedstawione przez dr Bartłomieja Lisa charakteryzują się spójnym podejściem do analizowanego materiału, w oparciu o wszystkie elementy pracy naukowej, charakteryzują się przy tym płynną i jasną narracją. Habilitant stawia odważne hipotezy, stosuje adekwatną do analizy metodologię, przeprowadza swobodną ale konkretną dyskusję na wybrany temat. Jego wnioskowanie bywa śmiałe, logiczne, ale i niepozbawione pokory.

Należy przy tym podkreślić odwagę w zakreślaniu projektów naukowych habilitanta. Projekty te konsekwentnie realizuje w oparciu o dobrą bazę materiałową i źródłową.

Bez wątpienia dr Lis to naukowiec, który odznacza się ogromną sprawnością badawczą o bardzo dużym potencjale na przyszłość. Ma przy tym dużą swobodę w staraniu się i pozyskiwaniu odpowiednich środków na swoje badania.

Niniejszym stwierdzam z pełnym przekonaniem, że osiągnięcie naukowe pt. „*Ceramika w kontekście społecznym, ekonomicznym i politycznym. Analizy procesu wytwórczego oraz funkcji naczyń jako źródła do poznania społeczeństw Grecji późnej epoki brązu*” przedstawione w procesie habilitacyjnym dr Bartłomieja Lisa spełnia wszystkie warunki określone w art. 219 ust. 1 pkt 2 Ustawy z dnia 20 lipca 2018 roku – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. z 2020 r., poz. 85, z późn. zm.); i wnoszę o dopuszczenie dr Bartłomieja Lisa do dalszych etapów postępowania habilitacyjnego.

Anna Włodziszka